

6. Бозров В. М. О проблеме справедливости в уголовном судопроизводстве // Уголовное судопроизводство. – 2005. – № 2. – С. 9-12.
7. Волколуп О. В. Справедливость и уголовное судопроизводство // Правовая политика и правовая жизнь. – 2005. – № 4. – С. 96-101.
8. Ківалов С. В. Місце і роль Вищої ради юстиції в правовій системі України та проблеми підготовки юридичних кадрів // Актуальні проблеми політики. – 2002. – Вип. 15. – С. 3-11.
9. Марков О. Нравственные начала судейской профессии (опыт и размышления) // Российская юстиция. – 2001. – № 11. – С. 42-44.
10. Марков О. Нравственные начала судейской профессии (опыт и размышления) // Российская юстиция. – 2001. – № 12. – С. 43-45.
11. Права человека. Основные международные документы: Сб. докум. – М.: Междунар. отнош., 1989. – 160 с.
12. Колоколов Н. Законность, обоснованность и справедливость приговора – неотъемлемые качества любого судебного решения. – 2003. – № 4. – С. 17-20.
13. Харт Х. Концепція права / Пер. з англ. Н. Комарова – К.: Сфера, 1998. – 231 с.
14. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог // Наукові записки Національного університету Києво Могиллянської академії. – 2007. – Т. 64. – С. 3-9.

Польовий М.А., НУ "ОЮА"

СИСТЕМНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Статья посвящена анализу научных возможностей системного представления политического процесса. Проанализированы основные характеристики политического процесса, представленного как система.

The article is devoted to the analysis of scientific possibilities of system presentation of political process. Basic descriptions of political process, presented as a system are analysed.

В усіх областях сучасного знання науковці вимушені стикатися з необхідністю аналізу складних об'єктів, певних "цілісностей" або "систем". Це веде до зміни основних категорій мислення, до фундаментальної переорієнтації наукового мислення [1, С. 31 – 32].

Можна стверджувати, що серед найбільш уживаних понять в сучасній науці знаходяться нотації "система", "системний підхід", "системний метод". Це поняття поширилося в усіх сферах науки і проникло в буденне мислення, в жаргон і в засоби масових комунікацій. Системне

мислення грає провідну роль в широкому діапазоні людської діяльності - від індустріального підприємства і засобів озброєння до чистої науки [7]. Очевидно, що "системний підхід" є насущною необхідністю в політичній науці вже упродовж більш ніж півстоліття [6; 8; 21].

Як відомо, системний характер суспільства та процесів, що відбуваються в суспільстві, вперше піддав науковому осмисленню Т. Парсонс. Він також запровадив використання терміну "система" у розумінні суспільства.

Звісно, як і в будь-якій науці, у Т. Парсонса були певні попередники, зусиллями яких запроваджено у науковий обіг як термін система, так і системне мислення та системний підхід. В зв'язку з цим необхідно згадати "натуральну філософію" Г. В. Лейбніця, М. Кузанського з його вченням про збіг протилежностей, містичну медицину Парацельса, запропоновану Джамбатиста Вико та Ібн-Халдуном версію історії послідовності культурних істот, або "систем", діалектику Гегеля і Маркса, – цей перелік, звичайно, далеко не повний. Можна згадати також літературні твори згаданого Миколи Кузанського ("Про гру, тобто обертання земної кулі") [5] та Германа Гесса ("Гра в бісер"), в яких описуваний світ трактувався фактично як система. Як стверджував Р. Акоф, "системи вивчалися протягом багатьох століть, але тепер в таке дослідження додано щось нове ... Тенденція досліджувати системи як щось ціле, а не як конгломерат частин відповідає тенденції сучасної науки не ізолювати досліджувані явища у вузько обмеженому контексті, а вивчати перш за все взаємодії та досліджувати все більше і більше різних аспектів природи. Ми вже спостерігали, як під прапором системного дослідження (і багатьох його синонімів) здійснювалася конвергенція багатьох дуже спеціальних сучасних наукових рухів"[4, Р. 146].

Т. Парсонс розглядав суспільство з точки зору соціології та, натхненний успіхами системного підходу в природничих науках, запропонував розуміння суспільства як системи [15; 2]. Серед чотирьох головних підсистем складної відкритої системи – суспільства, – які виокремлював Т. Парсонс, – економічної, соціальної, підсистеми соціалізації та політичної – власне до предмета уваги політологів відноситься остання. На думку Т. Парсонса, ця підсистема включає всі форми ухвалення рішень, визначає колективні цілі та забезпечує мобілізацію ресурсів для їх досягнення, тобто покликана виконувати функцію цілепокладення. Загальновизнаним є значення теорії Т. Парсонса для розвитку політології, оскільки фактично він заклав основи системного та структурно-функціонального

підходів до дослідження політики. Всесвітньо відомий соціолог П. Сорокін також доходив до висновку, що соціальні явища повинні розглядатися як "системи" [19, 20].

Як відомо, виходячи із базових принципів системного підходу, згідно яким будь який елемент системи, або ж її підсистема, може бути представлений, як система, Д. Істон у 1953 р. здійснив дану деконструкцію відносно політичної підсистеми із теоретичної системи Т. Парсонса та запровадив поняття політичної системи.

Д. Істон визначив політичну систему як взаємодії, за допомогою яких в суспільстві здійснюється розподіл цінностей і на цьому ґрунті запобігають конфліктам між членами суспільства. При розгляді політичних систем Д.Істон використав кібернетичний принцип виміру показників функціонування системи на її "вході" (запити і потреби громадян) і "виході" (рішення і дії влади).

Д. Істон не лише вперше запровадив також цілісне розуміння системного аналізу політики, запропонував найбільш систематичний виклад теорії політичної системи, а й у своїх роботах "Політична система" та "Концептуальна структура для політичного аналізу"[9] зробив акцент на мінливості і динамічності політичних систем, на ролі різних структур в підтримці безперервності функціонування політичної системи. Крім того, як видно зі змісту його третього великого твору, присвяченого вказаним проблемам, – "Системний аналіз політичного життя"[10], – Д. Істон надавав більшої уваги вивченню саме політичного життя, у зміст якого він вкладав життєві процеси політичних систем. Він мав на увазі ті фундаментальні функції, без яких ніяка система не може тривалий час існувати, а також типові способи реакцій, за допомогою яких системам вдається їх підтримувати. Аналіз цих процесів, а також природи і характеру реакцій політичних систем Д. Істон вважав центральною проблемою політичної науки [10, Р. 9].

Д. Істон дійшов цілком обґрунтованого висновку про те, що корисно розглядати політичне життя як складний комплекс процесів, за допомогою яких певні типи "входів" перетворюються у "виходи" або владні рішення та дії [3, С. 319 – 331]. Д. Істон запропонував спочатку застосувати простіший підхід – почати вивчення політичного життя як поведінкової системи, що знаходиться в певному середовищі, з яким ця система взаємодіє.

Очевидно, що поняття "політичне життя", яке охоплює всі політичні зв'язки, явища і процеси, що мають місце в суспільстві на всіх його рівнях, є більш широким за поняття "політична система". Політична система складає лише частку політичного життя.

В той же час із вищезазначеного випливає, що безпосередній предмет нашого дослідження – політичний процес – завжди пов'язаний із політичною системою. Можна побачити навіть суттєву аналогію між політичним процесом та життєвими процесами політичних систем, які, за Д. Істоном, є змістом політичного життя [10, Р. 26.].

Отже, виходячи із системного трактування сутності політичної системи Д. Істона, ми приходимо до висновку про те, що політичний процес є значною мірою динамічною підсистемою політичної системи. Поясним, чому саме "значною мірою": якщо виходити із розуміння, яке вкладає у політичний процес Д. Істон, можна побачити, що він використовує даний термін, власне кажучи, у несамостійному, як на нашу думку, суто службовому контексті, для синонімічного позначення, з одного боку, політичного життя в цілому, а з іншого, життєвих процесів політичних систем [3, С. 319 – 320]. Якщо виходити з припущення, що термін політичний процес використовувався Д. Істоном свідомо як поняття із вказаними вище двома значеннями, ми будемо вимушені визнати, що його розуміння в першому значенні – як політичного життя в цілому – є логічно (в термінології кіл Ейлера) більшим за поняття політичної системи. Такий підхід, звісно, не дозволяє розглядати політичний процес як підсистему політичної системи. В той же час, більш поширеним навіть у творах Д. Істона [10, 11] є вживання терміну політичний процес у другому значенні – у сенсі "динамічний прояв політичної системи", "життєвий процес політичної системи". Та ж сама тенденція до використання терміну політичний процес у сенсі процесів динаміки політичної системи зберігається й у пізніших роботах інших видатних політологів [див. про це: 14].

Отже, цілком погоджуючись із загальноприйнятим на сьогодні тлумаченням політичного процесу та виходячи з правил системного підходу, ми стверджуємо, що цю підсистему політичної системи – політичний процес – також, як це колись зробив Д. Істон із політичною підсистемою суспільства за Т. Парсонсом, можна представити як систему.

Проведемо декомпозицію системи "політичний процес" та розглянемо її головні характеристики.

Нагадаємо, що в теоретичному плані системний підхід по суті зводиться до обмеження застосування традиційних аналітичних процедур в науці [1, С. 41]. Зазвичай системні проблеми виражаються в напівметафізичних поняттях і висловлюваннях, подібних, наприклад, поняттю "емерджентна еволюція" або твердженню "ціле більше суми його частин", проте вони мають цілком визначене операціональне

значення. При застосуванні такої аналітичної процедури, що не належить системному підходові – назвемо її традиційною, певна досліджувана сутність розкладається на частини, і, отже, згодом вона може бути складена або відтворена із зібраних разом частин, причому ці процеси можливі як концептуально, так і матеріально. Втілення цього, майже основного, принципу класичної науки може здійснюватися різними шляхами: розкладанням досліджуваного явища на окремі причинні ланцюги, пошуками "атомарних" одиниць в різних галузях науки тощо. Науковий прогрес показує, що ці принципи класичної науки, уперше сформульовані Галілеєм і Декартом, приводять до великих успіхів при вивченні широкої сфери явищ.

В той же час, застосування аналітичних процедур класичної галілеєвої науки вимагає виконання двох умов. По-перше, необхідно, щоб взаємодія між частинами явища, що вивчається, була відсутня або ж була б такою, якою можна було б нехтувати для певної дослідницької мети. Тільки за цієї умови частини можна реально, логічно або математично "витягати" з цілого, а потім "збирати". Друга умова: стосунки, що описують поведінку частин, мають бути лінійними. Тільки в цьому випадку має місце відношення сумативності, тобто форма рівняння, що описує поведінку цілого, така ж, як і форма рівнянь, що описують поведінку частин; накладення один на одного окремих процесів дозволяє отримати процес в цілому тощо [1, С. 42] Для сучасної науки очевидно, що для утворень, які називають системами, тобто які складаються із щільно взаємодіючих частин, ці умови не виконуються. Систему, або "організовану складність", можна описати через існування "сильних взаємодій" [16, 17] чи взаємодій, які є "нетривіальними" [18], тобто нелінійними.

На думку Д. Істона, будь-яку систему можна визначити як певну множину змінних незалежно від ступеню їх взаємозв'язку. У вигляді єдино важливого питання для дослідника Д. Істон виділяв питання про те, чи буде множина, що розглядається у вигляді системи, насправді цікавою для аналізу, чи надасть її вивчення можливість з'ясувати певні істотні для нас аспекти людської поведінки [3, С. 323].

Очевидно, що політичний процес не ізольований від навколишнього світу. Він знаходиться у фізичному, біологічному, соціальному, психологічному тощо оточеннях. Уточнення того, що саме представляють із себе різні види оточення, є вкрай корисним, оскільки політичний процес є принципово відкритою системою. Внаслідок його власної природи як соціальної системи, виділеної з інших соціальних систем, він піддається їхньому постійному впливу. З цих систем виходить

постійний потік подій і акцій, що визначають умови, у рамках яких повинен здійснюватися політичний процес.

Очевидно, що політичний процес повинен мати здатність реагувати на подразнюючі дії та тим самим адаптуватися до умов, що змінюються[3, С. 320]. Однією з ключових властивостей політичного процесу, характерною, втім, і для деяких інших соціальних систем, являється виняткова мінливість.

Сутність даної характеристики у тому, що політичний процес, протікаючи, і, отже, перебуваючи у мінливому зовнішньому середовищі, яке він, на відміну від політичної системи в цілому, безпосередньо і змінює, постійно стикається із певним впливом цього зовнішнього середовища. Існує багато припущень стосовно того, як саме діє, або ж із якою метою або цільовою функцією діє політичний процес як система у відповідь на вплив зовнішнього середовища [див. про це, напр.: 3, С. 320 – 322], але очевидно, що політичний процес повинен мати певну лабільність, щоб відповідати на постійні зовнішні впливи. Якщо додати у наші міркування фактор постійного впливу з боку політичного процесу на значні сфери зовнішнього середовища, що, у свою чергу змінює вже власне це середовище, то мінливість та здатність до зміни політичного процесу стає чи не найсуттєвішою його рисою.

На нашу думку, сутність взаємодії політичного процесу та зовнішнього оточення у першому приближенні влучно характеризує термін адаптація. Як вказував Д. Істон, "... для будь-яких соціальних систем, включаючи політичні, адаптація є чимось більшим, ніж просте пристосування до ситуації, що змінюється. Вона включає безліч різноманітних дій, обмежену тільки людською майстерністю, винахідливістю, ресурсами, за допомогою яких відбувається модифікація, здійснюються фундаментальні зміни і контроль зовнішнього середовища, самої системи або одного та другого разом. У результаті система отримує здатність успішно парировати або амортизувати будь-які потенційно стресові для неї дії"[3, С. 322 – 323]. Ця думка Д. Істона стосовно політичної системи уявляється нам вірною і стосовно політичного процесу.

Безумовно, якщо визначати політичний процес як сукупність певних інтеракцій та взаємодій, які здійснює політична система, можна виокремити те середовище, в якому існує дана система. Дане оточуюче середовище для політичного процесу складають, по-перше, інтрасоцієтальна та екстрасоцієтальна, за термінологією Д. Істона, складові оточення політичної системи[10, Р. 34-35.], та, по-друге, та

частина політичної системи, яка відноситься до її статичного наповнення – власне політичні інститути, актори тощо.

На нашу думку, не слід очікувати, що у політичного процесу, представлено у вигляді системи, буде плідним виокремлювати певні "входи" та "виходи" по аналогії із моделлю політичної системи Д.Істона. І справа не лише в тому, що ця модель, створена понад 60 років тому, дещо застаріла. Оминаючи несуттєву у даному місці критику такого розуміння політичної системи Д.Істона [див., напр.: 13, Р. 19-20.], слід зазначити, що у настільки мінливому та багатогранному явищі, яким виступає політичний процес, взагалі складно достовірно виокремити "вхідні" та "вихідні" потоки та визначити їх показники. Отже, таке виокремлення не буде мати наукового сенсу, оскільки його верифікація вкрай ускладнена самою природою даного явища. Більш продуктивним нам уявляється розуміння меж взаємодії політичного процесу та зовнішнього середовища у вигляді сукупності великої кількості двосторонніх каналів інформаційного, емоційного, фізичного тощо рівнів. Підхід, заснований на максимально можливій редукції безлічі впливів до обмеженої кількості індикаторів, який пропагував Д. Істон, на нашу думку, є не самим продуктивним у вивченні саме політичного процесу. Питання практичного застосування у модельних побудовах запропонованого нами "багатоканального" розуміння взаємодії політичного процесу та оточуючого середовища виходять за рамки даної статті та заслуговують на розгляд в у роботах, спеціально присвячених цьому.

Слід зауважити, що якщо головною метою дослідника є вивчення саме політичного процесу, як у нашому випадку, то вказана вище проблема відображення функціонування його зовнішніх зв'язків, на нашу думку, відходить на другий план, оскільки засадничі принципи існування політичного процесу іманентні йому та лише побічно залежать від зовнішнього середовища та його впливів. Інакше кажучи, не політичний процес визначається каналами зв'язку із зовнішнім середовищем, а, навпаки, згадані канали визначаються внутрішньою будовою політичного процесу. Інша справа, що канали зв'язку із зовнішнім середовищем надають політичному процесу, як системі певний інформаційний, у першу чергу, матеріал для "переробки" у ті чи інші дії чи бездіяльність. Але, повторимо, йдеться про похідний від сутності політичного процесу характер як сприйняття цього інформаційного впливу, так і його "переробки" системою політичного процесу. Дещо кореспондує такому уявленню ідея Д. Істона про те, що політичні процеси слід інтерпретувати як безперервний та взаємопов'язаний потік поведінки [3, С. 329 – 330].

Не слід в той же час забувати, що як й у будь-якої системи, у системі політичного процесу наявні певні засоби, що слугують функціонуванню її власних підсистем зворотного зв'язку, що слугують для інформування системи про реакції оточуючого середовища та корегують тим самим подальші дії системи з метою її постійної адаптації та оптимізації процесів існування. Фактично таким засобами прислужуються окремі канали зв'язку із оточенням, про які йшлося вище.

Суттєвим уявляється й те, що у внутрішній будові політичного процесу як системи, слід очікувати як більш, так і менш важливі для його функціонування та розуміння елементи і окремим завданням стає проблема визначення критеріїв, за якими можна було б диференціювати дані елементи.

Отже, ми розглянули можливості представлення політичного процесу як системи із характерними атрибутами та відносинами та надали опис найважливіших, на наш погляд, рис цього явища, узятого до розгляду як система.

Література:

1. Бергаланфи Л. фон. Общая теория систем – обзор проблем и результатов // Системные исследования: Ежегодник. – М.: Наука, 1969. – С. 30-54.
2. Парсонс Т. Система современных обществ. – М.: Аспект-Пресс, 1997.
3. Політологія: Хрестоматія. / Сост.: проф. М. А. Василик, доц. М. С. Вершинин. - М.: Гардарики, 2000.
4. Ackoff R.L. Games, decision, and organizations // General Systems. – 1959. – Vol. IV. – P. 145-150.
5. Bertalanffy L. von. Nikolaus von Kues. München: G. Müller, 1928.
6. Boffey P. M. Systems Analysis : No Panaces for Nation's Domestic Problems // Science. – 1967. – Vol. 158. – P. 1028-1030.
7. Boguslaw W. The New Utopians. New York : Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1965.
8. Carter L.J. Systems Approach : Political Interest Rises // Science. – 1966. – Vol. 153. – P. 1222-1224.
9. Easton D. A Framework for Political Analysis. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1965.
10. Easton D. A Systems Analysis of Political Life. New York: Wiley, 1965.
11. Easton D. The Analysis of Political Structure. – New York: Routledge, 1990.
12. Easton D. The Political System: An Inquiry into the State of Political Science. – New York: Alfred A. Knopf, 1953.
13. Isaak, Alan C. Scope and methods of political science : rev. ed. Homewood, IL: Dorsey Press, 1975. – P. 19-20
14. McFarland A. Neopluralism: The Evolution of Political Process Theory. – University Press of Kansas, 2004.

15. Parsons T. The Structure of Social Action. – McGraw Hill, 1937.
16. Rapoport A. Mathematical Aspects of General Systems Theory // General Systems. 1960. – Vol. XI. – P. 3-11.
17. Rapoport A. Uses and Limitations of Mathematical Models in Social Sciences // Symposium on Sociological Theory / L. Gross (Ed.). Evanston: Row, Paterson, 1959. – P. 348-372.
18. Simon H.A. The architecture of complexity // General Systems. – 1965. – Vol. X. – P. 63-76.
19. Sorokin P.A. Contemporary Sociological Theories. 1st ed. – 1928; 2nd ed. – New York: Harper Torchbooks, 1964.
20. Sorokin P.A. Sociological Theories of Today. New York; London: Harper and How. 1966.
21. Wolfe H.B. Systems Analysis and Urban Planning – the San Francisco Housing Simulation Model // Transactions of the New York Academy of Sciences. – 1967. – Ser. II. – Vol. 29. – № 8. – P. 1043-1049.

Злакоман І.М., НУ "ОЮА"

ОСОБЛИВОСТІ УГОД ПРО СПІЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ ПРОДУКЦІЇ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

В настоящей статье рассмотрены международные соглашения о разделе продукции как форма осуществления иностранного инвестирования. В том числе определены преимущества таких соглашений и перспективы использования этой формы инвестирования в Украине.

Article is devoted to international agreements about products separation as a form of foreign investment. Advantages that kind of international agreements and prospect of using this form of investing in Ukraine are defined.

Актуальність теми цього дослідження пов'язана з прагненням України створити сучасну розвинену та збалансовану економіку, що потребує залучення інвестиційного капіталу. У зв'язку з цим сприяння залученню іноземних інвестицій є перспективним завданням сучасного державотворення. Вектор розвитку незалежної Української держави передбачає створення найсприятливіших умов залучення інвестицій до різних секторів економіки України. Враховуючи особливості сучасної структури національної економіки України та територіальне положення України, останнім часом найбільший інтерес представляють інвестиції до енергетичного сектору економіки України. Саме від реформування цього сегменту економіки України сьогодні залежать перспективи розвитку України як сучасної